

KS. STANISŁAW WITEK

FENOMENOLOGIA NAWRÓCENIA CHRZEŚCIJAŃSKIEGO

Najogólniej biorąc, w każdym „nawróceniu” chodzi o zasadniczą zmianę jakiejś podstawowej struktury duchowej.¹ „Bywają nie tylko nawrócenia religijne, lecz także etyczne, estetyczne i czysto intelektualne [...] Bywają przemiany najrozmaitszego typu, posiadające ogromne znaczenie dla człowieka.”² We wszystkich tych przypadkach człowiek dostrzega, że dotychczasowy kierunek jego życia jest niewłaściwy i że musi się „nawrócić”, czyli zmienić własną orientację działania. Gdy chodzi o nawrócenie religijne, zmiana polega głównie na tym, że przestajemy się uważać za główny ośrodek zainteresowania, a więc za swój „cel ostateczny”, świadomie wchodząc w układ rzeczywistości ustanowiony przez Boga i zmierzający przede wszystkim ku Niemu. Dzieje się to przez wolę, ale przy koniecznym współdziałaniu łaski.³ Dokonujące się nawrócenie, które jest nie tylko doraźnym aktem, ale stanowi permanentną cechę prawdziwego życia religijnego, posiada szereg warstw, w których się ujawnia i weryfikuje. Omówimy je w aspektach psychologicznych, teologicznych, chrystologicznych, eklezjologicznych i charytologicznych.

1. PSYCHOLOGICZNE ASPEKTY NAWRÓCENIA

Nawrócenie jest najpierw zjawiskiem, które wiąże się z wiekiem jednostki. Chrześcijańska „dobra nowina” zwracała się pierwotnie do

¹ O. Semmelroth SJ. *Strukturen und Perspektiven im Bussakrament*, W: *Busse und Beichte. Theologische und seelsorgliche Überlegungen* (hrsg. L. Bertsch SJ). Frankfurt a. M. 1967 s. 70 n.; I. Klug. *Die Tiefen der Seele. Moralphsychologische Studien*. Paderborn 1926 s. 57.

² W. Gruehn. *Religijność współczesnego człowieka*. Przekł. zbior. Warszawa 1966 s. 56.

³ CG III c. 159; STh I q. 62 a. 2 ad 3; I—II q. 87 a. 6 c.; q. 109 a. 6 c.; a. 7 c. i in.

ludzi dorosłych; obecnie chrzci się już małe dzieci, nie decydujące jeszcze o sobie. Jako dziedzictwo rodzinne daje się im od razu formację religijną, podobnie jak nasycamy je uczuciem miłości do ziemi rodzinnej oraz języka ojczystego i kultury narodowej, nie czekając, aż ono samo ich zapragnie. Nie uwalnia to jednak młodego człowieka od obowiązku zajęcia osobistej postawy wobec problemu religijności. W zasadzie każda dojrzewająca osobowość przeżywa moment krytyczny, kiedy opowiada się za Bogiem lub przeciw Niemu. Łączy się to na ogół z obrazem religijności narzuconym przez działanie otoczenia oraz ze stylem życia moralnego, który prowadzi do Boga albo od Niego odwodzi. Istnieją więc również nawrócenia młodzieńcze, które są formą zrywu moralnego i walki z narastającą dominacją grzechu. Dopiero po przejściu takiego okresu fermentu i podjęciu zasadniczej decyzji życiowej — łączącej własną egzystencję z transcendencją Boga, przyjętą za pośrednictwem Chrystusa — można mówić o chrześcijaństwie świadomym i akceptowanym drogą własnego wyboru. W ten sposób dokonuje się pierwsze nawrócenie, w którym człowiek ustanawia dla siebie religijną konstelację celów życiowych. Ten akt o wielkiej doniosłości czyni z niego dopiero człowieka prawdziwej wiary. Nad zachowaniem przyjętego kierunku postępowania czuwa postawa nadziei chrześcijańskiej, a rozwój oraz udoskonalenie człowieka polegają na dojrzewaniu miłości ku Bogu i człowiekowi. Ile razy nastąpi potem odchylenie od obranej drogi, dokonuje się dalsze nawrócenie, znamionujące już zwykle życie dojrzałe jednostki i mogące się powtarzać nawet wielokrotnie. W każdym wypadku chodzi o zerwanie na nowo z przeszłością, zwłaszcza w dziedzinie grzechów nałogowych, i wybieranie wciąż na nowo — pomimo wszystkich odruchów „starego człowieka” — kierunku życia ku Bogu jako najwyższemu celowi życia i dążeń. Jest to już domena pokuty, która stanowi kontynuację każdego nawrócenia i nadaje mu konkretne formy zjawiskowe w zmiennych sytuacjach wewnętrznych oraz zewnętrznych.

Nawrócenie jest zazwyczaj procesem długotrwałym, przygotowującym się z wolna w podświadomości człowieka. Jak w każdym działaniu ludzkim i tu występują z czasem elementy rozumowe. Nawet nawrócenia jak gdyby spontaniczne, dokonujące się nagle i bez uchwytnych przesłanek, są przygotowane przez powoli działające przyczyny natury i łaski. Wola ludzka odgrywa w tym procesie rolę jakby przygotowawczą przez to, że nie stawia oporu łasce drążącej psychiczną głębię człowieka. Przez gotowość w otwarciu się na rzeczywistość nadprzyrodzoną wola umożliwia również działanie swoim czynnikom aż do momentu nadejścia pełnego światła, od którego odwrócić się jest praktycznie niepodobieństwem. Dla woli ludzkiej w tym okresie znamieną jest roz-

terka i konieczność wyrzeczenia się samowolnego decydowania o sobie, czyli poczucie rezygnacji z własnej autonomiczności; ten stan pogłębia jeszcze wrodzona niektórym ludziom inercja i niechęć do zasadniczych rozstrzygnięć. Ze strony intelektu odpowiada tej fazie procesu nawrócenia niejasne przecucie ideału, do którego się dąży, oraz rozdźwięk świadomości w obliczu rozmaitych możliwości dążenia. Na pierwszy plan wybija się jednak z czasem poczucie grzechu dzielącego człowieka, od Boga oraz chęć wyzwolenia się z tego stanu duchowej alienacji, przypominającej ewangeliczny obraz syna marnotrawnego blakającego się z dala od ojcowskiego domu. Z tym wiąże się poczucie bezradności, smutku, depresji, pokory; budzą się niepokoje, pytania, wątpliwości, pojawia się uczucie lęku i tęsknoty za lepszym życiem. Na przemian z poprzednim stanem duchowych mroków zdarzają się wtedy uroczyste chwile modlitewnej zadumy i ponawiane usiłowania, aby się otrząsnąć z dotychczasowej winy. Na przemian zmagają się wtedy stare i nowe życie, jakby walczyła ze sobą zima i wiosna, jakby to było starcie się w boju dwóch dusz oraz dwóch praw: grzechu i łaski. Obrazy ilustrujące ten stan spotykamy u Fausta z dramatu Goethego. W walce z popędami niższej sfery życia zwycięża wyższa jego warstwa, a dotychczasowa samowola musi ulec mimo tego, że jest wyrazem spontaniczności instynktów. W nowej fazie rozwoju duchowego nie może ona już być cechą charakterystyczną.⁴

Nawrócenie występuje zazwyczaj w dwojakiej postaci: albo jako przejście od stanu grzechu do trwałej przyjaźni z Bogiem, albo jako osiągnięcie dalszego stopnia rozwoju duchowego, a mianowicie zerwanie z przeciętnością i zdobycie poziomu gorliwości religijnej. W każdym przypadku dokonuje się przemieszczenie jakby środka ciężkości w zainteresowaniach i dążeniach osoby ludzkiej. Nie chodzi o mnożenie zewnętrznych czynów pobożności, ale o inne z gruntu nastawienie wewnętrzne. Cały kierunek myślenia i zaangażowania woli podlega gruntownej transformacji. „Człowiek zmysłowy” staje się „człowiekiem duchowym”, a religijność, będąca dotąd czymś peryferycznym, stanowi teraz centralny punkt ogniskowy przeżyć.⁵ Dawniej jednostkę znamionowało rozdarcie między pragnieniami wyższymi, ogarniającymi całość życia i szukającymi jego sensu, a doraźnym zaspokajaniem zwykłych pożądań „dziecięcia ziemi”. To wewnętrznie męczyło i wprowadzało lęk przed przyszłością, która była tajemnicza i groźna zwłaszcza w perspektywie powszechności cierpienia oraz nieuniknioności śmierci.

⁴ Gruehn, jw. s. 67, 72—75.

⁵ Por. nawrócenie Pascala: B. Pascal. *Myśli*. Przekł. T. Zeleniński (Boy). Wstęp napisała S. Skwarczyńska. Warszawa 1952 s. XV n.

Nawrócenie przezwyteżęza to rozbiocie wewnętrzne, scala człowieka wokół celu absolutnego i pozwala przeżyć możliwość głębokiej syntezy osobowej. Dlatego ustępują teraz dawniejsze uczucia lęku i rozterki, a pojawia się przeżycie ulgi, radość, poczucie jedności z Bogiem i światem na wyższej płaszczyźnie egzystencji. Poprzednio walczyły ze sobą przeciwstawne sposoby życia, a świadomość była bezradnym nieraz świadkiem tych zmagają; obecnie przeżywa ona satysfakcję z faktu, że wyższe życie człowieka odniosło decydujące zwycięstwo. Zazwyczaj to przejście dokonuje się stopniowo, jakby od świtania do pełnego dnia, ale możliwe są także natychmiastowe przełomy, świadczące o wyjątkowo silnie działającej łasce.⁶ Przykładem takiego przełomu psychologicznego jest nawrócenie św. Pawła.⁷ Dlatego był on zawsze potem świadomy otrzymanej łaski.⁸

2. TEOLOGICZNE ASPEKTY NAWRÓCENIA

Gdy człowiek popełnia grzech śmiertelny, powstaje w nim nowy układ rzeczywistości przez zasadniczą i nieodwracalną ludzkimi siłami zmianę odniesienia do Boga. Buntownicze i przewrotne serce ludzkie, jak je przedstawia prorok Jeremiasz⁹, samo z siebie nie jest zdolne do przemiany duchowej, której musi dokonać w człowieku sam Bóg, gdyż chodzi o nowe niejako stworzenie.¹⁰ Nawrócenie stanowi jakby zwrócenie się w odwrotnym kierunku w stosunku do nastawienia w życiu dotychczasowym. Wyraża to hebrajskie słowo *shûb*, stosowane w Starym Testamencie na określenie tej przemiany. W gruncie rzeczy nawrócenie jest poddaniem się działaniu Bożemu, które wrywa człowieka ze stanu grzechu, będącego następstwem jego winy. W ten sposób otwiera się szeroka dziedzina wpływu nadprzyrodzoności na duchowość człowieka, w której realizuje się już sąd Boży, będący jeszcze sądem łaski.

Nawrócenia dokonuje sam Bóg, wprawdzie bez zasługi człowieka; ale nie bez jego współdziałania. Ze strony osoby ludzkiej chodzi o to, aby otworzyła się ona ponownie na otrzymanie nowego życia i przywrócenie do utraconej godności dziecka Bożego. Dokonuje się to zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym, a mianowicie przez indywidualne pojednanie się z Bogiem i przez połączenie się na

⁶ Gru e h n, jw. s. 57, 69—71.

⁷ Dz 9, 1—18.

⁸ Np. Ga 1, 15 nn.; 2, 21 i in.

⁹ 3, 17; 5, 23; 7, 24; 11, 8 i in.

¹⁰ Ps 51 (50), 12; Ez 11, 19 i in.

nowo ze społecznością dzieci Bożych.¹¹ Gdy u Jeremiasza mamy do czynienia z nawoływaniem do podjęcia fundamentalnej decyzji: opowiedzieć się za Bogiem, bo inaczej staje się przeciw Niemu, to podkreślenie akcentów bardziej moralnych niż religijnych znajdujemy w księdze Eklezjastyk, gdzie nawrócenia dokonuje się już w zasięgu wiary w Boga. W powyższej księdze chodzi o to, aby wierny Izraelita, jednostka religijna, oddalił się od grzechów osobistych i na nowo ukształtował swoje życie według nakazów mądrości płynącej z prawa Bożego.¹²

Nawrócenie jest powrotem do życia w prawdzie; to wyzwolenie się ze zła moralnego, będącego przeciwstawieniem się woli Boga, wyrażonej w Jego przykazaniach. W każdym grzechu istnieje pewna forma niesprawiedliwości i buntu wobec Boga, któremu odmawia się czci należnej z różnych tytułów. W nawróceniu chodzi o coś ważniejszego niż zgładzenie zła poprzednich aktów; wymaga ono odnowienia „serca”, gdyż „z serca” płyną ostatecznie wszystkie wykroczenia.¹³ Dokonuje się tu wyjście ze stanu grzechu, który jest utratą przyjaźni Bożej i pograżeniem w królestwo zła. Pod wpływem łaski Bożej dochodzi teraz do przeformowania się człowieka od wewnątrz przez zdecydowane zwrócenie się ku Bogu, którego dotąd stawiało się niżej od innych wartości, a odrzucenie tych dóbr ułamkowych, jakie poprzednio fascynowały człowieka i narzucały się jako dominujące. Tak więc pojawia się obecnie nowe spojrzenie intelektualne i dochodzi do uformowania odmiennej, niż poprzednia, postawy woli, a to pociąga za sobą inne wartościowanie moralne poszczególnych aktów oraz przegrupowanie w motywacjach i czynach.¹⁴

W znaczeniu pozytywnym nawrócenie jest powrotem do domu Ojca, jak to określa przypowieść Chrystusowa o synu marnotrawnym.¹⁵ Jest ono osobistym poruszeniem duchowym człowieka, które wiąże na nowo zerwane dotąd więzi miłości syna z Ojcem; Boga uznaje się teraz za jedyne Pana i Prawodawcę moralności, a przede wszystkim za źródło miłosierdzia i przebaczenia.¹⁶ Miłosierdzie Boże jest reakcją na akt powrotu przez odrzucenie grzechu ze strony człowieka. To miłosierne nastawienie Boga do ludzi Stary Testament wyraża kilku znamienymi

¹¹ J. Bommer. *Von der Beichte und vom Beichten. Die Beichte in der Glaubenslehre und Praxis*. Luzern—München 1962 s. 29.

¹² A. Hulsbosch. *La conversione nella Bibbia*. Vers. di G. Rocca. Bari 1968 s. 103.

¹³ Mt 15, 17—20.

¹⁴ B. Häring. *Nauka Chrystusa*. T. 1. Tłum. i oprac. ks. J. Klenowski. Poznań 1962 s. 371—374.

¹⁵ Łk 15, 11—32.

¹⁶ Häring, jw. s. 373 n.

słowami. Spotykamy tam wyrażenie podkreślające darmowość czynu Boga, jako gestu schylenia się Władcy ku podwładnemu, do którego niczym nie jest On zobowiązany (*hanan*). Istnieje też słowo uwypuklające tkliwość podobną do uczucia matki wobec swojego dziecka (*rahamim*). Najbogatsze w treść jest słowo *hesed*, oznaczające pewien sposób zachowania się na mocy zawartego przymierza, przy czym chodzi o historyczne przymierze Boga z Izraelem, któremu naród wybrany nie dochował wiary. Ze strony Boga wierność obietnicom nie została odwołana, ale jest to już wierność miłosierna i uwzględniająca słabość ludzką. Miłosierdzie rodzi się z wierności Bożej, mimo wszelkich ludzkich uchybień, a nie na skutek współczucia na widok nędzy człowieka. Dowodami takiego wiernego miłosierdzia Bożego są wypadki opisane w Księdze Wyjścia i dzieje późniejszej realizacji Przymierza w Ziemi Obiecanej. W ujęciu proroków cała dalsza historia Izraela przebiega w nieustannych napięciach między niewiernością ze strony Ludu Wybranego (*pesza'*) a miłosierną wiernością Boga, nie odwołującego mimo wszystko obietnic danych patriarchom i Mojżeszowi (*hesed*). W tych zdarzeniach ostatecznie słowo zbawcze stanowi wyraz miłosierdzia Bożego, bo Bóg nie jest podobny do zmiennego człowieka.¹⁷

3. CHRYSTOLOGICZNE ASPEKTY NAWRÓCENIA

Królestwo Boże, podważane przez grzech ludzki, pojawiło się już w działalności Chrystusa na ziemi. Jest ono obecne i nadal działa w historii Chrystusa mistycznego, kontynuującego swoje dzieło zbawcze. Otwarcie się na Królestwo Boże i jego nadejście jest nie tylko przyjęciem nowych form życia w znaczeniu bardziej teocentrycznym, ale też osobistym zbliżeniem się do Chrystusa Boga Wcielonego. Nawrócenie naprawdę chrześcijańskie więcej nawet znamionuje się pozytywnym związaniem człowieka na nowo z Chrystusem-Zbawcą aniżeli samym faktem oderwania się od grzesznej swojej przeszłości.¹⁸ Dlatego cały proces nawrócenia w tej perspektywie można scharakteryzować przez trzy momenty zasadnicze: 1. uświadomienie sobie grzechu i oderwanie się duchowo od niego; 2. przyłgnięcie do osoby Chrystusa-Zbawcy; 3. kontynuowanie z Nim razem nowego życia Bożego. Nie dokonuje się

¹⁷ Iz 54, 5—8; B. Maggioni. *Peccato misericordia di Dio e conversione. Temi biblicj per la comprensione del sacramento della Penitenza*. W: L. Ligier, E. Lodi, L. Loria [i inni]. *La Penitenza. Dottrina, storia, catechesi e pastorale*. Ed. 2. Torino 1969 s. 44 n.

¹⁸ Maggioni, jw. s. 55.

to oczywiście w jakimś porządku chronologicznym i zrealizowanie poprzedniego etapu nie jest konieczne, aby osiągnąć następny. Chodzi w tym wszystkim o psychologiczną jedność procesu warunkujących się elementów: stale mamy odwracać się od grzechu, odnawiać przywiązanie do Chrystusa i na nowo z Nim podejmować naszą drogę ku Ojcu.¹⁹

Postulat nawrócenia i zmiany mentalności (*metanoia*) zjawia się jako pierwsze wezwanie św. Jana Chrzciciela²⁰ i pierwsza ewangeliczna wypowiedź Chrystusa²¹. Przewija się on przez cały Nowy Testament.²² Słowo *metanoia* nawiązuje do pojęć starotestamentowych, a nie do filozoficznych zasobów hellenistycznych. Chodzi tu nie tylko o zgładzenie uchybień rytualnych, naprawienie wykroczeń porządku moralnego czy też o wynagrodzenie krzywdy wyrządzonej komuś innemu („pokuta”). Jest to odpowiednik hebrajskiego słowa *shûb*, oznaczającego zmianę usposobienia i obranie innej drogi życiowej. Dotąd człowiek błędził, teraz wraca na właściwą drogę; mamy tu do czynienia z całkowitym przestawieniem człowieka w najgłębszych pokładach jego duszy i ze zjawiskiem przegrupowania uznawanej dotąd hierarchii dóbr. Oczywiście, nie pozostaje to w świecie przeżyć wewnętrznych, ale zmierza do ujawnienia się w czynie, o czym świadczy szereg praktycznych wskazówek dawanych przedstawicielom różnych stanów po dokonaniu w Jordanie chrztu pokuty przez św. Jana Chrzciciela.²³ Tak więc nawrócenie jest właściwym odzewem ludzkim na proklamację nadejścia Królestwa Bożego, jaką spotykamy w ewangeliach. Zgodnie ze swoim charakterem historycznym nawrócenie to miało nieco inną treść realizacji przed działalnością Chrystusową (przygotowanie na przyjście Mesjasza przez wystąpienie św. Jana), inną, gdy sam Bóg-Człowiek przebywał na ziemi i działał w sposób widzialny, a inną wreszcie, gdy obecnie rozgrywa się ono w zakresie funkcji Ciała Mistycznego.²⁴ Pierwsze nawiązywało do przyjścia Chrystusa, drugie rozgrywało się w Jego obecności i przez Jego moc bezpośrednią, trzecie zaś wiąże się z faktami zbawczego dzieła Chrystusowego, łącząc się w ten sposób z przeszłymi faktami historii Odkupienia.

Misją Chrystusową było zwyciężyć grzech i dopiero w Jezusie ujawniła się pełnia miłosierdzia Bożego wobec ludzi. Dlatego też po przyjściu Syna Bożego na ziemię i po dokonaniu przez Niego dzieła zbawienia

¹⁹ Tamże s. 51.

²⁰ Mk 1, 4; Łk 1, 7—8.

²¹ Mt 1, 17; Mk 1, 15.

²² Häring, jw. s. 368—370.

²³ Łk 3, 10—14.

²⁴ R. Schnackenburg. *Christliche Existenz nach dem Neuen Testament. Abhandlungen und Vorträge*. Bd 1. München 1967 s. 35—37.

proces i akt nawrócenia zostały wyjaśnione w całej swojej strukturze. Swoimi czynami i słowami ujawnił Zbawiciel podwójną swoją postawę wobec grzechu: potępił go, bo jako zło sprzeciwia się świętości Bożej i wymaga napiętnowania; równocześnie jednak grzech ten przebacza, bo przyjmuje na siebie jego ciężar. Wyraźnie to widać w relacji o uzdrowieniu paralityka.²⁵ Przy tej sposobności Chrystus oświadcza, że ma na ziemi władzę odpuszczania grzechów i że tę władzę sprawuje wobec grzesznego człowieka. W podtekście pojawia się tu wydzwięk eschatologiczny: Syn Człowieczy ma moc dokonywania sądu w czasach ostatecznych i dzięki niej już obecnie dokonuje odpuszczenia grzechów, bo odpuszczenie winy jest antycypacją dnia sądu. Jako sługa Jahwe z proctwa Izajasza²⁶ dokonuje tego drogą własnej ekspiacji za grzechy wybranego ludu; odpuszcza On zatem grzechy, ale za cenę męki krzyża.²⁷

Krzyż Chrystusowy pozostaje w związku ze zmartwychwstaniem. Przebaczenie grzechów jest nie tylko wynikiem spotkania się człowieka z miłosierdziem Zbawcy (Chrystusem ukrzyżowanym), ale przede wszystkim z Jego mocą (Chrystusem zmartwychwstałym). Zmartwychwstanie oznacza zwycięstwo Chrystusa nad śmiercią jako następstwem grzechu. Właśnie przez duchowe zmartwychwstanie ze stanu grzechu niosącego śmierć („śmiertelnego”) przebaczenie Boże czyni z grzesznika nowego człowieka, dla którego zmartwychwstanie Chrystusa jest jakby wzorem: I tak w nawróceniu syna marnotrawnego ewangelia widzi również jego zmartwychwstanie.²⁸ W ekonomii łaski Nowego Testamentu „nawrócić się” oznacza otworzyć się na miłosierdzie Boże, które ujawniło się na krzyżu, i na przemieniającą moc Bożą, mającą swój wyraz w Zmartwychwstaniu Chrystusa. Zarówno śmierć, jak i zmartwychwstanie Odkupiciela będą miały swój pełny i ostateczny wyraz w eschatologii, kiedy nastąpi zmartwychwstanie błogosławionych, które obejmie również nawróconych grzeszników²⁹.

Zmartwychwstanie Chrystusa pociąga za sobą działanie Ducha ożywającego, będącego również Duchem Chrystusa. Nawrócenie człowieka jest związane z aktywnością Ducha Świętego w duszy ludzkiej. Pierwsza Jego interwencja następuje w procesie przed nawróceniem. Duch Boży jest kimś, kto w człowieku przemawia i działa mocą najwyższej inicjatywy, która nakłada na ludzi obowiązek dania odpowiedzi. Tą odpowiedzią na wezwanie Ducha, którego rozlewa Ojciec i Syn, aby przez

²⁵ Mt 9, 1—7.

²⁶ Iz 52, 13—53, 12.

²⁷ Maggioni, jw. s. 46 n.

²⁸ Łk 15, 24.

²⁹ Maggioni, jw. s. 57.

Niego stworzyć nowego człowieka, jest pewna bierność i plastyczność duchowa ludzi, stanowiące przeciwieństwo „zatwardziałości serca”. Jest to odpowiedź podjęta w akcie wolności, ale zaszczerpiona na wezwaniu Bożym. Całe doświadczenie chrześcijańskie rozpoczyna się przez to pierwsze przeżycie interwencji Bożej (*pati divina*), będące zarazem przyjęciem tchnienia stwórczego płynącego od Ducha. Mocą ożywiającego Ducha Świętego człowiek rodzi się w dziedzinie nadprzyrodzonej rzeczywistości dziecięstwa Bożego, którego treścią jest miłość.³⁰

4. EKLEZJOLOGICZNE ASPEKTY NAWRÓCENIA

Kościelny wymiar przebaczenia grzechów jest związany ze wspólnotowym ich charakterem. Grzech stanowi nie tylko umniejszenie chrześcijańskiego życia jednostki i zaburzenie osobistych jej relacji z Bogiem. Jest on również zerwaniem ze wspólnotą wierzących, zarówno gdy chodzi o formy zachowania się, jak i o wspólne posiadanie dóbr nadprzyrodzonych. Gdy człowiek grzeszący przeżywa nawrócenie, uznaje czynem fakt tego zerwania i ponoszenie wszystkich jego konsekwencji; dokonuje jednak równocześnie zasadniczego zwrotu kierunku swojego życia, wchodząc na nowo w Kościół jako wspólnotową formę życia.³¹ Wspólnota chrześcijańska, składająca się z ludzi nawróconych, nie tylko przekazuje jednostce grzesznej Słowo Boże wzywające do pokuty, ale sama wstawia się za upadłego człowieka do Boga, cierpi za niego i podejmuje zastępczą pokutę w imię wspólnej miłości. Wspólnota wierzących jest także bodźcem i pomocą do rozwijania życia duchowego nowo przywróconych jej członków. Dla wykrywania własnych braków moralnych trzeba bowiem konfrontować swoje sumienie z rozumnymi ocenami płynącymi od innych, zwłaszcza gdy chodzi o tych, którzy w szczególny sposób realizują podobieństwo do Boga albo też działają w imieniu Chrystusowym w sposób prawomocny.³²

W okresie od średniowiecza aż do czasów nowożytnych kładziono nacisk na indywidualną, wewnętrzną rekonyliację z Bogiem; w pierwszych dziesięciu wiekach bardziej podkreślano pojednanie się z Kościołem, który jest Mistycznym Ciałem Chrystusowym. Takie stanowisko odświeża i rewaloryzuje Sobór Watykański II³³. Nie może to umniejszać ważności rekonyliacji z Bogiem; akt ten bowiem zasadniczo utożsamia

³⁰ J. Mouroux. *L'expérience chrétienne. Introduction à une théologie*. Paris 1954 s. 154 n.

³¹ Dz 9, 1—6.

³² Por. Maggioni, jw. s. 58 n.

³³ Wypowiedź biskupów holenderskich dn. 2 II 1968. DC 50:1968 s. 1107 n.

się z aktem pojednania z Kościołem. Jest rzeczą niewątpliwą, że nie każdy grzech narusza więź łączącą wiernego z Kościołem, gdyż czynią to jedynie te wykroczenia, które wprost sprzeciwiają się jedności Kościoła (jak schizma, herezja, apostazja). Każdy jednak grzech osobisty, popełniony w ramach wspólnoty „świętych”, a więc ludzi związanych z Bogiem, odbija się złym echem w życiu całego zgromadzenia wiernych; taka jest bowiem rzeczywistość zbawienia, że wszyscy ludzie łączą się w jedną rodzinę Bożą. Ponadto grzechy śmiertelne, powodując utratę miłości Bożej, wykluczają zarazem od uczestniczenia w Eucharystii, która jest sakramentem wspólnoty chrześcijańskiej. Następujące po grzechu pojednanie się człowieka z Kościołem stanowi skuteczny znak rekonyliacji z Bogiem: bardzo osobisty akt życia ludzkiego, jakim jest zwrócenie się do Boga po upadku, przez związanie go z życiem Kościoła staje się równocześnie aktem całej wspólnoty wierzących. Mimo że ten akt osobisty dokonuje się zazwyczaj przez sakrament pojednania, w sposób dyskretny i bez udziału innych, nie traci przez to charakteru eklezjalnego. Chrześcijanin wiąże się tutaj ze wszystkimi braćmi i odczuwa dobrodziejstwo przynależności do tej wspólnoty. Kościół jako Mistyczny Organizm Chrystusa, do którego zwraca się grzesznik, jedyna go z Bogiem, na mocy władzy udzielonej mu przez Zbawiciela, wykonując zarazem akt swojej jurysdykcji nad członkiem swojej wspólnoty.³⁴ Już uprzednio Kościół cierpiał za grzech każdego ze swoich wiernych, modlił się za upadłych i przez modlitwę swoich świętych przygotowywał człowieka do otrzymania łaski nawrócenia. On też od nawracającego się przyjmuje wyznanie grzechów popełnionych, uczestnicząc potem w akcie przebaczenia otrzymanym przez człowieka ze strony Boga dzięki posłudze kapłana, reprezentanta Kościoła w służbie udzielającego się miłosierdzia Bożego.³⁵

Kościół wykonuje swoją władzę w podwójnym akcie: wiązania i rozwiązywania; nie chodzi tu o alternatywę dwóch przeciwnych sobie czynności, ale o dwa rodzaje działania w ramach tego samego aktu przebaczenia. Nawet w orzekaniu o grzechu „sąd” Kościoła jest sądem miłosierdzia. Orzeczenie to stanowi dla objętego nim człowieka sygnał alarmowy, mający mu uświadomić prawdziwy stan duchowy, ale z nadzieją na uzyskanie odpuszczenia. Przez to Kościół odrzuca grzech, ale przyjmuje grzesznika: inaczej nie spełni na ziemi swojej misji, która

³⁴ Por. Z. Alszeghy SJ. *Carità ecclesiale nella penitenza cristiana*. „Gregorianum” T. 44: 1963 s. 5—31; C. Dumont. *La réconciliation avec l'Eglise et la nécessité de l'aveu sacramentel*. NRT 81:1959 s. 577—597.

³⁵ S. Albisetti. *La penitenza nell'azione pastorale della Chiesa*. „Riv. Liturg.” 1968 nr 4 s. 557—570; H. Jedin. *La nécessité de la confession privée selon le Concile de Trente*. „La Maison Dieu” 1970 nr 104 s. 88—115.

jest misją świętości i rozdawnictwa łaski, a nie sądu, kary i potępienia. Nawet gdy chodzi o sankcje łączące się z pewnymi grzechmi (np. ekskomunika), mimo że są oddaleniem od widzialnej łączności z Kościołem, nie mają charakteru zemsty, gdyż stanowią zwykłe stwierdzenie sytuacji, w jakiej grzeszący człowiek dobrowolnie się postawił.³⁶ O tyle więc nawrócenie jest prawdziwe, głębokie oraz trwałe, o ile bardziej jednoczy człowieka grzesznego z Kościołem i sprawia, że od-tąd staje się on bardziej aktywnym członkiem wspólnoty wierzących w Chrystusa. Nawrócony człowiek staje się częścią tej społeczności i żywym organem w budowaniu dalej Królestwa Bożego. Nawrócenie ma charakter eklezjalny, bo jest formą działania Kościoła i dokonuje się w Kościele, uzasadniając obowiązek włączenia się człowieka na przyszłość w apostołską działalność całego Mistycznego Ciała Chrystusa. Nie jest ono tylko owocem własnych wysiłków czy czysto indywidualnym darem łaski Bożej, ale stanowi równocześnie dar ze strony społeczności Bożej na ziemi, któremu to darowi powinien towarzyszyć osobisty wkład człowieka celem efektywnego włączenia się w tę wspólnotę. Za pośrednictwem wiernych uczniów Chrystusowych i w powiązaniu ze zbawczym dziełem samego Mistrza powstaje działająca w czasie pojednawcza moc całego Ciała Mistycznego dla nawracania błądzących i kontynuowania w ten sposób zbawienia wszystkich.³⁷

5. CHARYTOLOGICZNE ASPEKTY NAWRÓCENIA

Już w Starym Testamencie nawrócenie, które stanowi dążenie człowieka powracającego do Boga, równocześnie jest uważane za interwencję łaski Bożej. Inicjatywa tego procesu jest przypisywana samemu Bogu; człowiek grzeszny powinien skorzystać z uprzedzającego działania Boga i stać się przez to świadkiem skuteczności Jego łaski.³⁸ Szczególnie prorocy głosili, że w nawróceniu za czasów mesjańskich nie będzie chodziło o nowe formy składania ofiar, a więc o jakąś czynność kultyczną, ale o przemienienie przez Boga całej duchowości człowieka, wypowiadającej się w jego „sercu”, symbolicznej siedzibie uczuć, a zwłaszcza miłości. W tym dziele również i człowiek powinien mieć pewien udział.³⁹ Także i Nowy Testament przenika myśl o nadejściu czasów łaski, na którą odpowiedź będzie stanowiło nawrócenie się czło-

³⁶ Maggioni, jw. s. 44—50.

³⁷ Häring, jw. s. 392—394.

³⁸ Ps 79, 4. 8.

³⁹ Ps. 51 (50), 12; Jer 31, 33; Ez 11, 19—20; 18, 31—32; 36, 25—29; Za 13, 1.

wieka.⁴⁰ Ma ono być przede wszystkim odwołaniem się do Chrystusa, a inicjatywa pochodzi tu od Zbawcy.⁴¹

Nawrócenie jest związane najpierw z łaską uczynkową. Chodzi tu o wewnętrzne oświecenie umysłu i skuteczne poruszenie woli, któremu powinno odpowiedzieć chętne współdziałanie człowieka. Powyższy sens wezwania Bożego brzmi w tekście: „Obyście usłyszeli dzisiaj głos Jego: »Nie zatwardzajcie serc waszych«" (Ps 95 (94) 7-8). Odrzucenie takiego pobudzenia łaską niesie z sobą niebezpieczeństwo zaskorupienia się w złu i stanowi wyraz głębokiego braku miłości. Łaską Bożą jest przede wszystkim pierwszy krok nawrócenia, jaki stanowi uświadomienie sobie przez człowieka własnej sytuacji grzechowej. Już samo przeżycie obecności Boga niesie w sobie objawienie grzeszności człowieka (Adam, Mojżesz, św. Piotr); wynika ono nie tyle z pamięci samego faktu grzechu, ile z lęku przed własną małością duchową w obliczu Bożej świętości, który jest powiększony przez ciemności wewnętrzne, spowodowane własnym złym postępowaniem. Ponadto chrześcijanie nie tylko powinni strzec się grzechu, ale zostali wezwani do nowego życia w Chrystusie. Pierwszym skutkiem tego wezwania, które również jest łaską, powinno być zerwanie z grzeszną przeszłością, ocenianie siebie według prawdziwych kryteriów życia Bożego i zwrócenie się do osoby Chrystusa, który stanowi wzór przejścia od śmierci do życia.⁴² Doświadczył tego na sobie św. Paweł. W swoim nawróceniu, przeżytym jako zaskakująca łaska, odkrył nie tylko boskość zmartwychwstałego Chrystusa, ale przede wszystkim darmo daną i wychodzącą naprzeciw człowiekowi Jego miłość. Obejmuje ona nawet prześladowców i własnym poświęceniem aż do śmierci krzyżowej podejmuje naprawienie zła, wyrządzonego przed Bogiem przez duchowe odejście człowieka.⁴³

Gdy głos wezwania Bożego zostanie przez grzesznika przyjęty, następuje powrót do domu Ojca i odrodzenie się z Boga przez osiągnięcie łaski uświęcającej. Nie chodzi tutaj o samo odpuszczenie grzechów; następuje teraz jak gdyby nowe stworzenie (2 Kor 5, 17). Człowiek, dotychczas zły, wewnętrznie przekształca się przez narodzenie z Boga i uczestnicząc w darze Ducha Świętego ma zapoczątkowane w sobie życie wieczne. Działanie Ducha Świętego sprawia, że człowiek przechodzi z ciemności do światła, przy czym powinien zaprzestać popełniania dawnych uczynków, a przyspieszać dojrzewanie owoców światłości. Wraz z adoptowaniem przez łaskę otrzymuje on przez Ducha Jezusowego wolność dzieci Bożych. Kto bowiem narodził się z Boga, zna Go,

⁴⁰ Häring, jw. s. 377 n.

⁴¹ Łk 15, 1—32; 19, 1—10.

⁴² Hbr 12, 1 nn.

⁴³ Maggioni, jw. s. 52—54.

w całej pełni ma realizować Jego przykazania i ma pewien udział w Jego bezgrzeszności. Przez wiarę swoją zwycięża świat, a zły duch go nie dotyka.⁴⁴ Ze zmienionym stosunkiem człowieka do Boga łączy się nowe znaczenie prawa: jest to odtąd prawo wolności i łaski, a nie wyraz przymusu oraz oskarżenie wobec Sędziego.⁴⁵

Nawrócenie jest ściśle powiązane z wiarą w Boga, który nas zbawia przez Chrystusa; dlatego z wezwaniem do nawrócenia łączy się ściśle wymaganie wiary. Nawrócenie wyraża się w Nowym Testamencie przez przyjęcie Jezusa i Jego wysłańców niosących dobrą nowinę o zbawieniu.⁴⁶ Zatwardziałość faryzeuszów i uczonych w Piśmie polegała na tym, że nie chcieli wierzyć i nie czynili pokuty. Wiara jest jak gdyby pozytywnym aspektem nawrócenia, gdy pokuta, odnosząca się do grzechów, stanowi jego aspekt negatywny. Wiara nie jest możliwa bez specyficznej postawy duchowej, która stanowi „nawrócenie” w szerokim słowa znaczeniu, będące całkowitym zwrotem ku Bogu i posłuszeństwem Jego woli. „Wierzyć Ewangelii” znaczy przyjąć nowinę o nastaniu Królestwa Bożego, którą ogłosił Jezus. To przyjęcie Ewangelii nie dokonuje się na zimno i bez zaangażowania duchowego; wyraża się ono w pozytywnej odpowiedzi na wszystko, co ta nowina oznacza dla każdego poszczególnego człowieka. Kto jest przekonany, że Bóg przez Chrystusa buduje swoje Królestwo, powinien przede wszystkim wypełniać Jego wolę w realizowaniu tego dzieła zbawczego. Podobnie jak nawrócenie, tak i wiara jest „postawą całościową” człowieka, dynamizującą do działania wszystkie jego siły. W swoim znaczeniu moralnym łączy ona wymagania płynące z faktu nawrócenia i odnowionej relacji do Boga z wymaganiami posłuszeństwa wobec Syna Bożego i realizowanych przez Niego celów zbawczych. Tak więc prawdziwa wiara jest blisko spokrewniona z miłością ku Chrystusowi, a miłość z kolei zobowiązuje do spełniania przykazań, jakie poznajemy i przyjmujemy przez wiarę.⁴⁷

Człowiek nawrócony przez wiarę może wejść do Królestwa Bożego bramą chrztu i zostać w ten sposób złączony z Mistycznym Ciałem Chrystusa. Następne zaś nawrócenia łączą się z sakramentem pojednawym, wyznaje się wiarę, uczestnicząc zarazem w paschalnym misterium Chrystusa. Następne zaś nawrócenia łączą się z sakramentem Pojednania, którego łaskę sakramentalną przekazał Chrystus zmartwychwstały jako pierwszy dar dla wierzących, przyniesiony apostołom zgromadzonym w wieczerniku. Chrzest zatem jest pierwszym skutecznym znakiem

⁴⁴ J 1, 12—13; 3, 5. 36; 14, 15—17; 1 J 2, 29; 3, 9; 4, 7; 5, 1.

⁴⁵ Häring, jw. s. 378—381.

⁴⁶ Por. Łk 10, 13—16.

⁴⁷ Schnackenburg, *Le message moral du Nouveau Testament*. Trad. [...] F. Schanen. Le Puy—Lyon 1963 s. 36, 42, 136.

nawrócenia, który konsekruje człowieka wierzącego jako chrześcijanina, powierzając mu misję zaświadczenia dalszym życiem o fakcie Nowego Przymierza, a więc o zaistnieniu faktu powszechnej rekuncji człowieka z Bogiem i Boga z człowiekiem, za pośrednictwem Chrystusa, który przypieczętował to własną krwią i potwierdził swoim zmartwychwstaniem. Chrzest jest ponadto podstawą wszelkiego dalszego nawracania się, dokonywanego w trakcie życia chrześcijanina. To stałe nawracanie się polega na ciągłym „zamieraniu grzechowi”, a zmartwychwstawaniu na nowo z Chrystusem; towarzyszy mu oczekiwanie na definitywne spotkanie się z Panem w momencie eschatologicznym. Bogata treść chrztu, przeżywana intensywnie w duchowości chrześcijańskiej, rozwinęła się w różnych aspektach. O ile chrzest jest konsekracją człowieka dla pełnienia zadań jako członka Ciała Mistycznego, odróżniono go od sakramentu bierzmowania, mającego stanowić znak i łaskę dojrzałości chrześcijańskiej. Ważniejsza jeszcze była różnica między chrztem a sakramentem pokuty, który stanowi „drugi chrzest” albo „chrzest łez”. Chrzest jest pierwszą rekuncją z Bogiem, którą wciąż na nowo trzeba przeżywać, ile razy nastąpi duchowe załamanie się człowieka. Dokonuje się to w sakramencie pokuty, inaczej zwanym sakramentem pojednania, który wciąż na nowo prostuje zasadniczy dynamizm życia chrześcijańskiego.⁴⁸

W konkluzji powyższych rozważań można stwierdzić, że zjawisko nawrócenia chrześcijańskiego nie jest jednorazowym epizodem życia poszczególnego człowieka, ale stanowi charakterystyczną i powracającą zasadę jego rozwojowości. Stąd w pełni jest zrozumiałe powiązanie nawrócenia z wszystkimi podstawowymi relacjami w duchowej ewolucji człowieka, a mianowicie ze stosunkiem do siebie, do Boga, do Chrystusa, do Kościoła i do życia w łasce, jakie zdobywa się przez wiarę w sakramentach świętych.

PHENOMENOLOGIE DE LA CONVERSION CHRETIENNE

Résumé

Le phénomène de la conversion chrétienne est le fondement de la voie qui mène l'homme vers Dieu à travers le Christ vivant à l'Eglise et accomplissant son oeuvre par Elle. Ce n'est pas un épisode de caractère passager; dans ses manifestations essentielles, la conversion est le principe caractéristique et toujours renouvelé du développement spirituel des chrétiens. Il en est ainsi puisqu'elle a directement

⁴⁸ E. Lodi, *Le celebrazioni comunitarie della penitenza nella loro prospettiva liturgica e pastorale*. W; Ligier, Lodi, Loria [i inni], jw. s. 296.

trait à toutes les relations principales de l'homme, réalisées et justifiées au cours de sa vie. Ces relations conditionnent les aspects spécifiques de la conversion: aspects psychologiques, théologiques, christologiques, ecclésiologiques et charitologiques. Il s'agit par conséquent de réaliser toujours plus pleinement l'attitude envers soi-même, envers Dieu, le Christ, l'Eglise et envers la grâce qu'apportent les saints sacrements. La conversion qui est l'expression, d'une évolution spirituelle du chrétien devient ainsi indice et quintessence de sa spiritualité.